

DRUHÁ KAPITOLA

ZÁKAZ MUČENIA

Článok 3 Dohovoru zakazuje mučenie, neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie, ako aj mučivé, neľudské alebo ponižujúce trestanie. Tento zákaz vychádza z nevyhnutnosti zachovania fyzickej a psychickej integrity človeka, ktorá je predpokladom jeho humánneho integrovania v spoločnosti. Spolu s právom na život a s právom na osobnú slobodu patrí k základným a prirodzeným právam človeka a je základnou hodnotou demokratických spoločností tvoriacich Radu Európy.

Na prvý pohľad by sa zdalo, že od práva na život, ktorého porušenie sa naplňa smrťou človeka (výnimky z tohto pravidla sú rozobrané v 1. kapitole), sa zákaz mučenia líši tým, že sa môže týkať len živej osoby, a neľudsky či ponižujúco sa dá zaobchádzať len so živou osobou. V prípade *Elberte proti Lotyšsku* (z 13. januára 2015, č. 61243/08) však ESLP posudzoval z pohľadu čl. 3 Dohovoru aj nakladanie s mŕtvou osobou. Manžel sťažovateľky zahynul pri dopravnej nehode. Nasledujúci deň bolo jeho telo prevezené do forenzného centra, kde bola vykonaná pitva. Sťažovateľka po prvýkrát videla svojho zosnulého manžela, keď jeho ostatky boli prevezené späť z forenzného centra na pohreb, ktorý sa uskutočnil 26. mája 2001. Mal zviazané spolu nohy a telo bolo takto spálené. Asi o dva roky neskôr začala polícia vyšetrovanie vo veci nezákonného odoberania orgánov a tkanív v rokoch 1994 – 2003 v Lotyšsku a kontaktovala sťažovateľku, ktorej oznámila, že z tela jej manžela boli expertmi vo forenznom centre odobrané tkanivá ešte pred pohrebom. Sťažovateľka namietala, že bola v stave neistoty o okolnostiach odobrania tkanív z tela jej zosnulého manžela, pričom vrátením tela po vykonaní pitvy so zviazanými nohami sťažovateľka emocionálne trpela, čo predstavuje porušenie zákazu neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania podľa čl. 3 Dohovoru.

ESLP zistil, že trápenie sťažovateľky presiahlo trápenie spôsobené zármutkom po smrti blízkeho člena rodiny. Charakter a množstvo tkanív odobratých z tela manžela odhalila až v konaní pred ESLP. Hoci netrpenia predĺžovaním neistoty o osude svojho manžela, musela čeliť dlhému obdobiu neistoty a utrpenia, pokiaľ ide o orgány a tkanivá, ktoré boli odobraté, najmä akým spôsobom boli odobrané a na aký účel. Navyše, odhalenie po všeobecnom vyšetrovaní, že

tkanivá boli odobrané zo stoviek tiel iných osôb v období asi deviatich rokov, spôsobilo sťažovateľke ďalšie utrpenie.

ESLP ďalej uviedol, že sťažovateľka bola dlhší čas ponechaná v stave sklúčenosti, pokiaľ ide o dôvody, prečo boli nohy jej manžela po vrátení tela zviazané, a keďže sa nikdy nezačalo žiadne trestné stíhanie, bol jej odoprený nárok na nápravu porušenia jej osobných práv týkajúcich sa veľmi citlivého aspektu jej súkromného života, najmä súhlasu alebo možnosti namietania proti odoberaniu tkanív z tela jej manžela. Zdôraznil, že v osobitnej oblasti transplantácie orgánov a tkanív sa uznáva, že s ľudským telom sa má zaobchádzať s rešpektom aj po smrti. Medzinárodné zmluvy vrátane Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne a Dodatkového protokolu boli navrhnuté na ochranu dôstojnosti, identity a integrity „každého“, kto sa narodil, či už živý, alebo mŕtvy. ESLP zdôraznil, že rešpektovanie ľudskej dôstojnosti je súčasťou samotnej podstaty Dohovoru. Následné utrpenie spôsobené sťažovateľke nepochybne predstavovalo ponížujúce zaobchádzanie v rozpore s čl. 3 Dohovoru.

Článok 3 Dohovoru sa vyznačuje v porovnaní s ostatnými právami a slobodami vymedzenými v Dohovore:

- absolútnosťou a
- kolektívnou garanciou.

Absolútnosť tohto ľudského práva znamená, že je aplikovateľné na všetkých ľudí, na každom mieste, v každom čase a hlavne nie je ničím limitované. Na rozdiel od práva na život nie sú s výkonom práva na zákaz mučenia zakotvenom v čl. 3 Dohovoru spojené žiadne výnimky, napríklad z dôvodu zachovania verejného poriadku či národnej bezpečnosti. Rovnako nie sú prípustné žiadne jeho derogácie v zmysle čl. 15 Dohovoru.

ESLP veľmi citlivo reaguje aj na možné pokusy o obštrukcie pri implementácii povinností vyplývajúcich z jeho rozhodovacej činnosti, a to jednak vo všeobecnosti a jednak v konkrétnych prípadoch. Vo veci *Jeronovičs proti Lotyšsku* (z 5. júla 2016, č. 44898/10) v zložení Veľkej komory reagoval na odmietnutie lotyšských orgánov obnoviť vyšetrovanie zlého zaobchádzania so sťažovateľom zo strany policajtov po tom, čo ESLP schválil jednostranné prehlásenie, ktorým vláda uznala porušenie čl. 3 Dohovoru. Žiadosť sťažovateľa o obnovu trestného konania proti policajtom vedeného z dôvodu zlého zaobchádzania so sťažovateľom bola zamietnutá štátnym zastupiteľstvom, pretože lotyšský trestný poriadok umožňoval obnovu konania iba v prípade, že o porušení procesnej zložky čl. 3

Dohovoru rozhodne ESLP a nie, ak to jednostranne uzná vláda. ESLP uznal, že v rozhodnutí o vyškrtnutí sťažnosti na základe uznania zodpovednosti štátom výslovne nespresnil, či je žalovaný štát aj povinný vykonať účinné vyšetrovanie alebo táto jeho povinnosť zanikla uznaním porušenia Dohovoru a vyplatením odškodného. Za osobitne dôležitú však ESLP považoval zmienku v rozhodnutí o vyškrtnutí sťažnosti zo zoznamu, že toto rozhodnutie „*nebráni sťažovateľovi uplatniť akékoľvek ďalšie dostupné prostriedky nápravy*“. S odvolaním sa na rozhodnutie vo veci *Gäfgen proti Nemecku* (z 1. júla 2010, č. 22978/05) uviedol, že úhrada odškodnenia nemôže vo svetle procesných povinností vyplývajúcich z čl. 3 Dohovoru postačovať. ESLP vysvetlil, že jednostranné prehlásenie vlády je potrebné chápať ako výnimočný inštitút, ktorý nie je určený na obchádzanie nesúhlasu sťažovateľa so zmiernym urovnaním a ani na to, aby vláda unikla svojej zodpovednosti za porušenie dotknutých práv. Aj keď Dohovor v zásade nezaručuje právo, aby bol uzatvorený prípad obnovený, môže ESLP preskúmať, či spôsob, akým vnútroštátne orgány vybavili návrh sťažovateľa, nemal taký dopad, ktorý by bol nezlučiteľný s ich pokračujúcou povinnosťou viesť účinné vyšetrovanie v zmysle čl. 3 Dohovoru. ESLP v tejto súvislosti zdôraznil, že prekážky stanovené vnútroštátnym právnym poriadkom nemôžu štáty zbaviť tejto pokračujúcej povinnosti, inak by vnútroštátne orgány mohli v nadväznosti na prípady úmyselného zlého zaobchádzania zo strany zástupcov štátu obmedziť svoju reakciu iba na odškodnenie bez toho, aby páchatelov trestne stihali a uložili im trest. To by v niektorých prípadoch umožnilo zástupcom štátu zneužiť svoje právomoci, viedlo by to k beztrestnosti a urobilo by zákaz mučenia, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania, a to aj napriek jeho zásadnému významu, neúčinným v praxi. Sudcovia vo svojich nesúladných stanoviskách kritizovali rozhodujúcu väčšinu sudcov najmä za to, že po prvé nemal ESLP akceptovať vágne jednostranné prehlásenie vlády a po druhé za to, že rozsudok sa týka tretích osôb, ktoré majú na základe čl. 3 Dohovoru právo, aby o ich trestnom obvinení (v tomto prípade trestne stíhaných policajtov) bolo rozhodnuté s konečnou platnosťou v primeranom čase a aby neboli ponechávané dlhý čas v neistote, ako bude nakoniec v ich veci rozhodnuté.

V súvislosti s absolútnym zákazom mučenia sa do popredia dostávajú aj dve diskutabilné otázky, a to:

- proporcionalita medzi záchranou ľudského života, resp. životov a získaním výpovede donucovacími prostriedkami s cieľom nadobudnúť informácie potrebné pre záchranu týchto životov;

- súhlas obete.

K výnimočným prípadom relativizovania absolútnosti zákazu mučenia patrí rozhodnutie vo veci *Gäfgen proti Nemecku* (z 1. júla 2010, č. 22978/05), kde sťažovateľ uniesol 11-ročného syna známeho nemeckého bankára. Miesto predania výkupného bolo sledované políciou, ktorá sťažovateľa neskôr aj zatkla. Pri výsluchu sa mu vyšetrovateľ vyhráždal, že ak nepovie, kde je chlapec ukrytý, bude podrobený mučeniu a zatvoreniu medzi väzňov, ktorí ho sexuálne zneužívajú. Policajný komisár do záznamu uviedol, že takýto potup vyšetrovateľovi sám nariadil a ak by nezabrali vyhrážky, malo prísť aj k fyzickému násiliu v záujme záchranu života uneseného chlapca.

ESLP uviedol, že aj vyhrážanie sa použitím násilia môže byť považované za neľudské zaobchádzanie a s odvolaním sa na rozhodnutie vo veci *Labita proti Taliansku* (zo 6. apríla 2000, č. 26772/95) konštatoval, že mučenie nie je povolené ani v situácii, keď je ohrozený „národ“, a teda o to viac nemôže byť prípustné, ak je v hre „iba“ život jednotlivca. Nie je podstatné, či takéto konanie je vedené s úmyslom záchranu života iného človeka alebo získania dôkazného prostriedku na účely trestného konania.

Vláda však namietala, že sťažovateľ stratil svoj status obete, pretože sťažovateľova výpoveď nebola využitá v trestnom konaní a príslušní policajti boli uznaní vinnými a odsúdení. Sťažovateľ s tým nesúhlasil a poukázal na to, že tresty vymerané policajtom boli symbolické a policajný komisár, ktorý mučenie nariadil, bol dokonca povýšený.

ESLP poukázal na to, že viaceré vnútroštátne súdy konštatovali, že došlo k porušeniu čl. 3 Dohovoru. Policajti boli postavení pred súd a odsúdení. Uložené tresty boli síce pomerne mierne, avšak vzhľadom na všetky okolnosti prípadu (napr. policajti boli preložení a z ďalšieho vyšetrovania vylúčení) je potrebné ich považovať za dostatočné. Konštatoval, že v prípadoch, keď bolo sťažovateľovi mučením len vyhrázané, nie je spôsobená ujma tak závažná, aby si vyžadovala aj finančnú kompenzáciu zo strany štátu, a tak je potrestanie páchatelov postačujúce na to, aby sťažovateľ stratil status obete v zmysle čl. 34 Dohovoru.

V nesúhlasnom stanovisku sudkyňa Kalaydjieva uviedla, že ESLP akceptovaním postupu nemeckých súdov povzbudil vnútroštátne orgány, aby v budúcnosti častejšie využívali mučenie, pretože jedinou „cenou“, ktorú musia zaplatiť, je symbolické potrestanie páchatelov.

Prípád *Gäfgen proti Nemecku* (z 1. júla 2010, č. 22978/05) teda „ukázal cestu“, ako dodržať absolútny charakter čl. 3 Dohovoru a zároveň ho cestou uplatnenia čl. 34 Dohovoru takmer vyradiť z hry, čím sa vlastne zákaz mučenia zrelativizoval. O tom, že prípad *Gäfgen* nemusí byť výnimkou, svedčí aj nesúhlasné stanovisko sudcu Zagrebelského (k nemu sa pridala aj sudkyňa Jočiená) v rozhodnutí vo veci *Sulejmanovič proti Taliansku* (zo 16. júla 2009, č. 22635/03), kde, okrem iného, uviedol: „Článok 3 predpokladá absolútny zákaz mučenia a neľudského a ponižujúceho zaobchádzania. Dokonca ani právo na život (čl. 2) nemá takú absolútnu povahu. Myslím si, že dôvod absolútnej povahy zaobchádzania zakázaného v čl. 3 je založený na skutočnosti, že vo vedomí a vnímaní Európanov sa také zaobchádzanie zdá byť samo osebe pri každej príležitosti a v každej situácii neodpuštitelné. V mojich očiach je medzi tým, čo je v rámci čl. 3 Dohovoru považované za neodpuštitelné a čo možno považovať za žiaduce, rovnaký rozdiel ako ten, ktorý je medzi úlohou ESLP a CPT, Radou Európy, nevládných organizácií a národných parlamentov. Smer, ktorým sa tento rozsudok uberá, teda že ESLP zameriava svoj prieskum v rámci toho, čo je ‚žiaduce‘, musí dosiahnuť účinkov zvýšenej ochrany proti zaobchádzaniu zakázanému čl. 3. Napriek tomu, že je táto tendencia veľkorysá, v skutočnosti uprednostňuje nebezpečný odklon k relativizovaniu zákazu, lebo čím viac znižujeme prah ‚minimálnej závažnosti‘, tým viac sme nútení brať do úvahy dôvody a okolnosti (či skôr celkom obmedzovať spravodlivé zadosťučinenie).“

Oveľa striktnejšie a zásadovejšie sa ESLP v negatívnom slova zmysle vyjadril k druhej otázke, a to aký vplyv má na rozhodovanie ESLP súhlas obete s mučením, resp. neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestom.

Kolektívna garancia spočíva v dvoch aspektoch. Po prvé ide o to, že viaceré dôležité sťažnosti boli podané nie fyzickou osobou, ale štátom,⁵⁹ resp. štátmi, ktoré reklamovali porušovanie čl. 3 Dohovoru iným štátom. Druhým aspektom výnimčnosti čl. 3 Dohovoru je, že sa ho môžu dovoľávať cudzinci (aj z nečlenských štátov Rady Európy) v prípade vydaní a vyhostení štátom do krajiny,

⁵⁹ Napríklad *Grécko proti Spojenému kráľovstvu* (č. 176/56 a č. 299/57, *Annuaire* 2, s. 175 v prípade štátútu ostrova Cyprus); *Dánsko, Nórsko, Švédsko a Holandsko proti Grécku* (z 31. mája 1968, č. 4448/70) a *Dánsko, Nórsko a Švédsko proti Grécku* (zo 16. júla 1970) nazvané ako „dva grécke prípady“; *Írsko proti Spojenému kráľovstvu* (z 18. januára 1978, č. 5310/71) týkajúce sa používania mučivých metód vyšetrovania počas tzv. írskej krízy; *Cyprus proti Turecku* (z 26. mája 1975, *Annuaire* 18, s. 83) týkajúce sa situácie na Cypre po vojenskej intervencii Turecka a opätovne *Cyprus proti Turecku* (z 10. mája 2001, č. 25781/94); *Cyprus proti Turecku* (z 12. mája 2014, č. 25781/94).

v ktorej im reálne hrozí mučenie, neludské alebo ponižujúce zaobchádzanie či trestanie. Na rozdiel od relativizácie absolútnosti zákazu mučenia sa tak v prípade rozhodovaní o porušení zákazu mučenia vyhostením, resp. vydaním do tretieho štátu zohľadňuje nielen to, že by bol sťažovateľ v tejto krajine vystavený mučeniu v súvislosti s trestným konaním, resp. mučivému trestu vrátane trestu smrti, ale napríklad aj otázky ohrozenia zdravia či extrémnej chudoby.

2.1 Všeobecné východiská

Podobne, ako aj pri iných článkoch Dohovoru sú základné pojmy, či presnejšie povedané predmet ochrany, vyjadrené aj pri zákaze mučenia veľmi všeobecne, čo si vyžiadalo a vyžaduje výklad podaný ESELP. Vzhľadom na to, že pojem ako „mučenie“ či „ponižujúce zaobchádzanie“ nie je spravidla presne vymedzený ani vo vnútroštátnej legislatíve členských štátov, podujali sa štrasburské orgány ochrany práva na výklad, ktorý by mal prekonať obmedzujúce limity subjektívneho náhľadu. Východiskové interpretačné pravidlá ESELP naformuloval v rozhodnutí *Írsko proti Spojenému kráľovstvu* (z 18. januára 1978, č. 5310/71) nasledujúco: „Ako bolo zdôraznené Komisiou, zlé zaobchádzanie musí dosiahnuť minimálnu úroveň závažnosti, ak má spadať pod čl. 3 Dohovoru. Posúdenie tohto minima je z podstaty veci samej relatívne; závisí na všetkých okolnostiach prípadu, ako je doba trvania zaobchádzania, jeho fyzické a psychické účinky a v niektorých prípadoch pohlavie, vek a zdravotný stav obe.“

Postupne ESELP vymedzil základné výkladové kritériá pojmov „mučenie“ a „neludské zaobchádzanie alebo trestanie“, ktorými sú:

- a) stupeň intenzity porušenia práva vymedzeného v čl. 3 Dohovoru,
- b) zohľadnenie osobitostí konkrétneho prípadu,
- c) evolučný vývoj v obsahovom chápaní pojmov,
- d) proporcionalita medzi ohrozením práva vymedzeným v čl. 3 Dohovoru a cieľom, ktorý sa ním sledoval,
- e) prenesenie dôkazného bremena na štát,
- f) pozitívny záväzok štátu.

Ad a) Stupeň intenzity porušenia práva vymedzeného v čl. 3 Dohovoru je založený na tom, že:

- jednotlivé pojmy vymedzené v čl. 3 Dohovoru majú rôzny obsah, a tým vyžadujú aj rôznu intenzitu a formu pôsobenia na ich porušenie,